

Η Θεολογία της Απελευθέρωσης

του π. Μάρκου Φώσκολου

Μια «θεολογία» είναι εξ ορισμού ένας «λόγος περί Θεού». Αν και ο Θεός είναι ο πλέον απλός, ο πολυπράγμων και σύνθετος άνθρωπος, κατά τη διάρκεια των αιώνων, προκειμένου να περιγράψει τη θρησκευτική εμπειρία χρειάστηκε και χρειάζεται να μεταχειριστεί πολλές εκφράσεις, λόγους και τρόπους και πάλι δεν τα κατάφερε. Σεβόμενος αυτή την ιδιαιτερότητα του ανθρώπου, ο ίδιος ο Θεός μεταχειρίστηκε αντίστοιχα ποικίλους τρόπους προσέγγισης, δια του λόγου και των έργων Του, ώστε να μιλήσει στον άνθρωπο (βλ. Εβρ 1,1). Η θεολογία, λοιπόν, είναι λόγος περί Θεού, που εμπνέεται τόσο από το λόγο του ίδιου του Θεού, όσο και από την καθημερινή εμπειρία που έχει ο άνθρωπος στην πάλη μαζί του (βλ. Γεν 32,23 κ.ε.).

Μέσα σ' αυτό το θεολογικό και ιστορικό πλαίσιο και ενώ ο 20ός αιώνας διάνυε το δεύτερο μισό του, εμφανίστηκαν εντός των διαφόρων ιστορικών Εκκλησιών ή από μεμονωμένους θεολόγους ή σχολές «Θεολογίες» που δεν ήταν επί μέρους τομείς (Δογματική, Ερμηνευτική της Βίβλου, Λατρευτική θεολογία, Απολογητική κλπ), αλλά νέοι τρόποι έκφρασης της θεολογικής σκέψης και του ευαγγελικού μηνύματος (Οικουμενική θεολογία, Βιβλική θεολογία, Θεολογία της ελπίδας, κ.ά.). Το πλαίσιο αυτό βοήθησε να εκδηλωθεί και ένα νέο θεολογικό ρεύμα, κυρίως στους κόλπους της καθολικής Εκκλησίας της Λατινικής Αμερικής, αλλά όχι μόνο, που επονομάστηκε «Θεολογία της απελευθέρωσης». Το ρεύμα αυτό, πολύ γρήγορα απέκτησε συμπάθειες σε όλο τον κόσμο, κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, μέσα στο γενικότερο κλίμα κινημάτων πολιτικής και οικονομικής απελευθέρωσης λαών ή κοινωνικών τάξεων, που στέναζαν από την κάθε μορφής καταπίεση που ασκούσαν άλλα έθνη ή πολυεθνικές εταιρείες.

Ιστορικό Πλαίσιο

Στο χώρο που γεννήθηκε το θεολογικό αυτό κίνημα, δηλ. στη Λατινική Αμερική, βρίσκονταν σε εξέλιξη από καιρό πρωτύτερα ένοπλα κινήματα, εθνικού ή κοινωνικού και πολιτικού χαρακτήρα. Ένα απ' αυτά, του Φιντέλ Κάστρου στην Κούβα, κατόρθωσε να κατακτήσει την εξουσία και να ανατρέψει τη στυγνή και απάνθρωπη δικτατορία του Φ. Μπατίστα. Η επιτυχία αυτή έδωσε ελπίδες και σε άλλες αντίστοιχες απελευθερωτικές δυνάμεις που είχαν ενεργοποιηθεί στις υπόλοιπες λατινοαμερικανικές χώρες. Η στυγνή οικονομική, πολιτική και κοινωνική καταπίεση των λαϊκών τάξεων από τα δικτατορικά καθεστώτα δεν άφησαν ασυγκίνητες τις Εκκλησίες, οι οποίες με δηλώσεις και ενέργειες πολλών εκπροσώπων τους, τάχθηκαν με το μέρος των καταπιεσμένων λαών και τάξεων, τονίζοντας ότι ο λόγος του Ευαγγελίου είναι απελευθερωτικός και πως ο λόγος αυτός απευθύνεται προς τους ποικιλώνυμους φτωχούς, αφού οι πλούσιοι έχουν ήδη την παρηγορία τους (Ακ 6,24).

Κάποια από τα ποικιλώνυμα απελευθερωτικά κινήματα που αναπτύχθηκαν στη Λ. Αμερική υιοθέτησαν και την ένοπλη πάλη ως ένα μέσο ή ως το μοναδικό μέσο για πολιτική και κοινωνική απελευθέρωση, εμπνεόμενα στην ανάλυση των θέσεών τους από τον ιστορικό υλισμό του μαρξισμού. Πολύ σύντομα υιοθέτησαν τις θέσεις τους, τόσο τις φιλοσοφικές, όσο και τις έμπρακτες επανάστασης θεολόγοι, κληρικοί και λαϊκοί, οι οποίοι αναζήτησαν, όπως γίνεται πάντα στην ιστορία της Εκκλησίας, το απαραίτητο βιβλικό θεμέλιο στις κοινωνικές τους θέσεις.

Υπάρχει και ένας άλλος ακόμα παράγοντας, ιδιαίτερα σημαντικός που δεν πρέπει να περάσει χωρίς να αναφερθεί και ο οποίος έπαιξε σημαντικό ρόλο στην υιοθέτηση των κοινωνικών και θεολογικών θέσεων που εξέφραζε το κίνημα της απελευθέρωσης. Πρόκειται για τις λεγόμενες «κοινότητες βάσης». Οι μαζικές λατρευτικές και άλλους είδους θρησκευτικές συνάξεις δε μπορούσαν να αποτελέσουν πια πρότυπο που θα εξέφραζε την πίστη του λαού. Ούτε, από την άλλη πλευρά, μπορούσε ο θεωρητικός και πρακτικός ατομικισμός να εκφράσει τη συλλογικότητα στην οποία αναφέρθηκε ο Ιησούς ονομάζοντας τον Θεό «Πάτερ ημών». Έπρεπε να υιοθετηθεί ένα νέο μοντέλο έκφρασης της εκκλησιαστικής πίστης και πρακτικής, όπου και ο ατομικισμός να εκφράζεται, ώστε ο κάθε πιστός να αισθάνεται ότι αποτελεί ενεργό κύτταρο του εκκλησιαστικού συνόλου με το λόγο και την ενέργεια, αλλά και η κοινωνικότητα να οικοδομείται αφού η Εκκλησία αποτελεί ένα λαό. Διέξοδος υπήρξαν, ακριβώς, οι «κοινότητες βάσης», τόσο στα χωριά, όσο και στις μεγάλες πόλεις και στις περιφέρειές τους, όπου η φτώχεια και η δυστυχία άγγιζε πρωτοφανή επίπεδα. Κανένας δεν έμπαινε στο περιθώριο μέσα στη ολιγομελή κοινότητα (50-60 το πολύ άτομα). Όλοι είχαν δικαίωμα λόγου στην κάθε σύναξη και όλοι έπρεπε να αισθάνονται μέλη και οικοδόμοι της κοινότητας με υπεύθυνη συμμετοχή στην πορεία της μέσα στο χρόνο.

Στις συνάξεις των Κοινοτήτων βάσης μελετούσαν τον γραπτό λόγο του Θεού, αλλά και τα βιώματά τους, μέσα από τα οποία ο λόγος αυτός ενσαρκωνόταν στο παρόν και ο κάθε πιστός είχε λόγο στην ερμηνεία και την υλοποίησή του.

Είναι πρόδηλη η αναδρομή στις πρωτοχριστιανικές κοινότητες των Πράξεων των Αποστόλων, αλλά και εμπνέοντας τις προμεταρρυθμιστικά κινήματα που είχαν εκδηλωθεί κατά κύριο λόγο στην κεντρική Ευρώπη κατά το τέλος του μεσαίωνα και βρήκαν διέξοδο στις ιστορικές Εκκλησίες της Μεταρρύθμισης του Μ. Λουθήρου και των άλλων μεταρρυθμιστών.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα και το ιστορικό πλαίσιο γεννήθηκε και αναπτύχθηκε η Θεολογία της απελευθέρωσης. Χωρίς να διακόπτεται κανένα δεσμό με το εκκλησιαστικό παρελθόν, εκτός από την πλήρη διάσταση με την πολιτική εξουσία, που δεν ήταν δημοκρατικά εκλεγμέ-

νη, επιθυμούσε να παρουσιάσει το ευαγγελικό μήνυμα στους λαούς της Λατινικής Αμερικής (αλλά όχι μόνο...) με μια νέα μορφή. Θεωρητικοί εκφραστές και μεταφορείς αυτού του μηνύματος υπήρξαν κυρίως θεολόγοι, κληρικοί της καθολικής Εκκλησίας, ο Gustavo Gutierrez και τα δυο αδέρφια Λεονάρδος και Clodoveo Boff. Κι άλλοι πολλοί εκφράστηκαν με τις ίδιες θεολογικές κατηγορίες και εκφράσεις, ακόμα και στα ανώτατα στρώματα της λατινοαμερικανικής καθολικής ιεραρχίας, όπως οι επίσκοποι Helder Camara, Oscar Romero, Antonio Fragoso κ.ά., ωστόσο η «Θεολογία της απελευθέρωσης» κυκλοφόρησε στην Ευρώπη ως νέα σύνθεση του ευαγγελικού κηρύγματος και μηνύματος που μιλά στο σημερινό άνθρωπο με τη γλώσσα της εποχής του και που δίνει απαντήσεις στα εναγώνια υπαρξιακά του ερωτήματα. Το γενικότερο κλίμα που είχε διαμορφωθεί από την τέλεση της Β' Βατικανής Συνόδου (1961-1965), η οποία άνοιξε τις μονολιθικές της δομές και τη σκέψη της και προς άλλες θεολογικές ατραπούς, μαζί με το ενθουσιαστικό στοιχείο που χαρακτήρισε εκείνη την περίοδο, δημιούργησαν εν τάχει τις συνθήκες ώστε η «Θεολογία της απελευθέρωσης» να γίνει ευρύτερα γνωστή και αποδεκτή στην προοδευτική πτέρυγα θεολόγων και ποιμένων.

Όμως, η «Θεολογία της απελευθέρωσης» απέκτησε πολύ γρήγορα και τους μάρτυρές της. Όχι μόνο τα δικτατορικά καθεστώτα απαγόρευαν και την απλή αναφορά σ' αυτήν, αλλά και οι εκφραστές των πολυεθνικών εταιριών που λυμαίνονταν τη νοτιοαμερικανική ήπειρο, οι μεγάλοι γαιοκτήμονες που καλλιεργούσαν και εμπορεύονταν τα χαρακτηριστικά αγροτικά προϊόντα της περιοχής με όλο τον κόσμο, καθώς και η μαφία του ναρκοεμπορίου, έβαλαν στον στόχο των όπλων και των συμμοριών τους όχι μόνο τους θεωρητικούς του θεολογικού κινήματος, αλλά και όσους κατά τρόπο έμπρακτο υποστήριζαν και διέδιδαν στο εκκλησιαστικό σώμα αυτές τις θέσεις. Οι μάρτυρες δεν ήταν λίγοι, ούτε και ανώνυμοι...

Η υποδοχή της νέας Θεολογίας έλαβε όλες τις μορφές, από την πλέον θετική και πλήρη αποδοχή, ως και την πλήρη απόρριψη εκ μέρους των συντηρητικών. Το Βατικανό απέρριψε την «επαναστατική ερμηνεία» του Ευαγγελίου και υποστήριξε κυρίως την αναφορά στην «πνευματική απελευθέρωση» ως κύριο αντικείμενο του ευαγγελικού κηρύγματος. Οι ζυμώσεις και οι διεργασίες μεταξύ των διαφόρων πτερύγων της καθολικής (και όχι μόνο) θεολογίας βρίσκονται ακόμα και σήμερα σε εξέλιξη και είναι άγνωστο το πότε και το πώς θα καταλήξουν.

Μετά απ' αυτή την απαραίτητη εισαγωγή ιστορικού χαρακτήρα για να τοποθετήσουμε τη «Θεολογία της απελευθέρωσης» in situ, μπορούμε να επιχειρήσουμε να πλησιάσουμε τις βασικές αρχές πάνω στις οποίες το θεολογικό αυτό ρεύμα κινήθηκε και κινείται και να τις παρουσιάσουμε όσο πιο περιληπτικά γίνεται.

Βασικές Θεολογικές Αρχές

Ο Θεός έπλασε τον άνθρωπο ελεύθερο και εμπιστεύτηκε και σ' εκείνον τη δημιουργία του, όχι τόσο ως φυσικό περιβάλλον αλλά κυρίως ως χώρο στον οποίο επρόκειτο να αναπτυχθεί η ιστορία της σωτηρίας. Ο άνθρωπος κατέστη, μ' αυτή την ανάθεση, συνεργάτης του Θεού σε όλους εκείνους τους τομείς που συνθέτουν αυτή την ιστορία. Την ανάθεση αυτή ο Θεός δεν την ανακάλεσε με την πτώση του ανθρώπου, αλλά συνέχισε να σέβεται και στη συνέχεια την ανθρώπινη συνεργασία. Το έργο της σωτηρίας, αν και πηγάζει απ' ευθείας από τον Θεό και είναι απολύτως δική Του πρωτοβουλία, απαιτεί τη θετική απάντηση του ανθρώπου και τη συνεργασία του σ' αυτήν με απώτερο σκοπό τη μετάλλαξη του κόσμου από χώρο όπου εκδηλώνεται το κακό σε χώρο όπου υλοποιείται το έργο της σωτηρίας. Άρα και αυτή τη φυσική δημιουργία δε μπορούμε να την εννοήσουμε μόνο ως στατική πραγματικότητα που έχει ανάγκη από την ανθρώπινη προστασία σε ένα συνεχές status quo, αλλά ως μια δυναμική ανάπτυξη.

Η ανάπτυξη αυτή δεν έχει μόνο υλικές διαστάσεις, αλλά και πνευματικές. Είναι ο καρπός της συνεργασίας Θεού και ανθρώπου και για τούτο κανένας δε μπορεί να αποκλειστεί απ' αυτήν, ούτε, βέβαια, έχει κάποιος το δικαίωμα να αποκλείσει τον αδελφό του, αφού ο Θεός επιθυμεί όλοι να σωθούν και να φτάσουν στην επίγνωση της αλήθειας (1Τιμ 2,4). Η αλήθεια δεν έχει θεωρητικό χαρακτήρα, αλλά είναι η έμπρακτη υλοποίηση της σωτηρίας και η βαθιά και εσωτερική επίγνωση της συνεργασίας με τον Θεό στο έργο της σωτηρίας όλου του ανθρώπινου γένους.

Όταν, λοιπόν, γίνεται λόγος για «απελευθέρωση», δεν εννοείται

η απελευθέρωση αυτή μόνο θεωρητική και πνευματική, αλλά καθημερινή αποτίναξη εκείνων των ανθρώπινων δομών και δεσμών που δεν επιτρέπουν τη συνολική σωτηρία του ανθρώπου.

Ο Θεός της Βίβλου εμφανίζεται σε πρόσωπα και σε λαούς ως Θεός που δεν επιθυμεί τη σκλαβιά και τη δουλεία, ούτε την πνευματική ούτε και την υλική. Εκδηλώνεται μέσα στην ιστορία ως Θεός που ελευθερώνει το λαό του. Και αν κάποιες φορές η υποδούλωση του λαού του Ισραήλ φαίνεται να είναι επιλογή του Θεού, είναι πρόσκαιρη και έχει παιδαγωγικό χαρακτήρα. Επιτρέπει την πρόσκαιρη υποδούλωση ως ένα απαραίτητο βήμα, προκειμένου να ακολουθήσει το επόμενο της υγιούς απελευθέρωσης. Πολύ περισσότερο, ο Θεός δεν είναι ένας Θεός που συνεργάζεται με τους καταπιεστές και τους εκμεταλλευτές, αλλά βρίσκεται πάντα με το μέρος του λαού του, των καταπιεσμένων, των φτωχών και επιθυμεί την απελευθέρωσή τους απ' όποια δεσμά και αν τους έχουν επιβληθεί.

Καλείται, λοιπόν, ο λαός να συνειδητοποιήσει ότι είναι ο ίδιος υποκείμενο και αντικείμενο της ιστορίας και να αναλάβει, έναντι αυτής της νέας πραγματικότητας, τις ευθύνες του. Δε μπορεί να αγνοήσει όσα συνέβηκαν κατά το παρελθόν, ιδιαίτερα τις μεγάλες κοινωνικές

**Ο Θεός της Βίβλου
εμφανίζεται σε πρόσωπα
και σε λαούς ως Θεός που
δεν επιθυμεί τη σκλαβιά
και τη δουλεία, ούτε την
πνευματική ούτε και την υλική.
Εκδηλώνεται μέσα στην
ιστορία ως Θεός που
ελευθερώνει το λαό του**